

1

Er is nog geen minuut voorbijgegaan sinds ik de vorige keer op mijn horloge keek. De grote wijzer staat nog steeds op dezelfde plek. Het gaat me dan ook niet om de tijd. Die weet ik wel. Het gaat me om het horloge zelf. Het is niet nieuw. Ooit was het van mijn vader geweest, en hij is er allang niet meer. Ik ben gisteren dertien geworden. Mijn moeder knipperde een paar keer met haar ogen toen ze me het horloge gaf. Waren dat tranen omdat ze aan mijn vader dacht, of was ze gewoon blij? Ze vond het fijn dat ik iets van hem kreeg, zei ze. Ik vond het ook fijn, hoewel ik niet veel meer van mijn vader weet. Soms, als ik naar hem kijk op de trouwfoto in de gang, denk ik in mijn hoofd zijn stem te horen. Ik was drie toen hij werd platgereden door een vrachtwagen, dus het kan bijna niet zo zijn dat ik me zijn stem nog herinner. Waarschijnlijk is het fantasie, net als die zogenaamde herinneringen aan hoe hij met mij speelde in het park verderop. Ik verzin mijn vader. Maar mijn moeder weet nog wel hoe hij klonk en hoe hij was, en ze zegt dat ik erg op hem lijk en net zo knap zal worden. Hij was een echte Rotterdammer, zegt ze. Hij hield ervan om aan te pakken. Hij was een stoer zacht ei, zegt ze. Ik hoop dat ik niet net als mijn vader ook een stoer zacht ei ben. Ik weet niet zo goed wat ze daarmee bedoelt. Het is soms lastig om haar te begrijpen. Maar mijn vaders horloge

is nu van mij en het voelt alsof hij en ik elkaar vanaf een andere kant van de tijd aankijken.

Ik kijk weer op mijn horloge. Het is één uur geweest.

‘Ik heb zo’n raar gevoel. Ik heb het er gewoon niet op, vandaag,’ zegt mijn moeder, terwijl ze het pannetje met andijvie van het fornuis haalt en op de kachel in de kamer zet om daar verder te laten garen. ‘Er hangt iets in de lucht. Die vliegtuigen ook steeds.’

Ik krijg kippenvel als ik denk aan die andijvie die ik straks moet eten. Groene, slijmerige snot.

Natuurlijk hangt er iets in de lucht. Een paar dagen geleden zijn de Duitsers ons land binnengevallen. Verderop in de stad is gevochten. Er zijn ontploffingen geweest bij de brandstofvoorraden buiten de stad. Er zijn beschietingen geweest en de moffen hebben bommen gegooid. Er zijn zelfs doden gevallen. We merken er in onze buurt nog niet veel van, want ik heb hier nog geen Duitser zien lopen, maar toch lijkt de sfeer in de stad heel anders. De buurman heeft ze trouwens wel gezien. Ze kwamen met vliegtuigen die op het water landden, zei hij, en nu zitten er op een paar plaatsen Duitse soldaten in de stad. Nederlandse soldaten proberen ze tegen te houden. Vanwege die soldaten mag ik ook niet naar buiten om met Gijs te voetballen. Gijs zit in mijn klas en woont om de hoek. Hij kan echt goed voetballen.

Ik ben verbaasd als mijn moeder me er toch ineens op uit stuurt.

‘Wil jij even naar ome Rook en Anton en ze vragen of ze komen eten? Ik ga Corrie zo wel halen,’ zegt ze, terwijl ze met een ongeruste blik naar buiten kijkt en haar handen afveegt aan haar gele bloemetjesshort. Hoort ze weer een vliegtuig?

Ome Rook is haar broer. Hij heet eigenlijk Ruud, maar omdat er altijd een sigaret in zijn mondhoek hangt, noemde ik hem toen ik nog klein was altijd ome Rook. Anton is mijn broer. Hij is veel ouder en werkt ook al. Ze zijn allebei behangers. Anton kon via ome Rook bij hetzelfde bedrijf aan de slag.

Ik dacht even dat Anton jaloers zou zijn toen ik het horloge kreeg. Maar dat was hij niet, zei hij. Hij had al een dasspeld van onze vader gekregen, en de manchetknopen die hij droeg toen hij met onze moeder trouwde.

Corrie is mijn zus. Ze zit precies tussen Anton en mij in. Ze heeft lange blonde haren. Anton en ik hebben melkboerenhondenhaar. Dat is iets tussen blond en bruin in. Toch lijken we alle drie wel op elkaar. We hebben lange armen en benen, en als de zon schijnt krijgen we alle drie sproetjes. Corrie is daar niet blij mee. Ze denkt dat ze mooier is als haar huid helemaal effen is.

Elke keer zodra Corrie kan, glipt ze bij het buurmeisje Jannetje naar binnen. Dat is haar beste vriendin. Ze zitten altijd te giechelen en steken elkaars haar steeds op. Ik begrijp daar helemaal niks van. Wie kan zich nou toch zo lang met z'n haar bezighouden? Dan weer moeten er krullen om van die gekke haarspelden worden gedraaid. Dan moet het juist weer helemaal steil worden gekamd. Volgens mij doen ze er dan zelfs stijfjes in.

Ome Rook en Anton zijn al een paar weken aan het werk in een kantoor. Ze moeten het hele gebouw opknappen, van onder tot boven. Er zijn wel vier behangers bezig, en ook nog een paar schilders. Het is een enorme klus, zei ome Rook, dus hij is blij dat mijn broer nu ook in zijn ploeg zit. Ome Rook en Anton zijn wel gaan werken, ook al is het oorlog.

‘Kom op, Joop. Snel! Blijf niet te lang buiten. Ik heb ze liever gauw thuis. Ik weet het niet...’

Mijn moeder kan er niet goed tegen als ik treuzel.

Op straat lopen maar weinig mensen. Dat is vreemd, want normaal is het hier altijd druk. Ik zie achter een van de ramen op driehoog een vrouw naar buiten kijken. Zou zij ook het gevoel hebben dat er iets staat te gebeuren, net als mijn moeder?

In de verte hoor ik geronk van een vliegtuig. Dat vliegt ook al zo laag, net als het toestel van vanochtend. Als ik de hoek om ga, gaat het luchtalarm af. Wat zal ik doen? Het alarm gaat de laatste tijd wel vaker. Vanochtend hoorden we het ook nog, maar er gebeurde niks. Het vliegtuig is alweer verdwenen.

Ik kijk op mijn horloge. Een horloge hebben betekent verantwoordelijkheid. Je kunt niet meer zomaar te laat zijn, want je hebt de tijd bij je. En je moet je horloge elke dag opdraaien. Voorzichtig, nooit te ver doordraaien, want dan maak je ’m stuk. Het is vijf voor halftwee. Eigenlijk is het raar dat we pas zo laat eten. Meestal eten we vroeger, maar mijn moeder was vanochtend ook al helemaal uit haar doen. Ze wilde beginnen met de was, terwijl het volgens mij helemaal geen wasdag is. Dat weet ik niet zeker, trouwens. Het is altijd wel een dag voor iets en ik houd dat niet echt bij. Maar die was, daar is ze dus nooit aan begonnen. Ze stond maar met die vreselijke andijvie en haar pannen te hannesen.

Boven het luchtalarm uit hoor ik nu het gebrom van niet één maar van veel meer vliegtuigen. Ik knijp mijn ogen half dicht en staar naar boven. Ik houd van vliegtuigen. Het is geweldig dat iets wat gemaakt is van metaal gewoon in de

lucht kan blijven hangen. Maar deze zien eruit als donkere roofvogels. Achter de cockpit zie ik een doodshoofd.

‘Naar binnen! Kom naar binnen!’ Een man aan de overkant van de straat zwaait naar me. Hij heeft het raam op de tweede verdieping opengedaan en roept weer. ‘Het is niet veilig op straat. Je kunt er bij ons nog wel bij, onder de trap!’

Ik aarzel even. Misschien kan ik beter doorlopen naar mijn oom en mijn broer? Maar het geluid wordt steeds harder en ik zie de paniek in de ogen van die man. We weten allemaal wat we moeten doen bij een luchtalarm. Het beste is om naar je eigen kelder te gaan, maar onder grote gebouwen zijn schuilkelders waar je naartoe kunt als je op straat loopt en niet meteen naar huis kunt. We hebben ook openbare schuilgangen in de stad. Maar hier is niks, behalve gewone huizen. Ik wuif en steek over. De man steekt zijn duim op en loopt weg bij het raam. Als ik bijna bij het huis ben, zie ik dat iemand de voordeur voor me opendoet. Dan klinkt er een vreemd, fluitend geluid en voordat ik begrijp wat dat betekent, hoor ik een paar keiharde knallen en word ik naar achteren geblazen, weer terug de straat op. Ik krabbel zo snel als ik kan omhoog en wrijf stof uit mijn ogen.

Om mij heen is de wereld veranderd. Er zijn overal stofwolken. En dan zie ik de gevel van het huis waar ik voor sta naar me toe vallen.

Ze zeggen weleens dat als je zeker weet dat je doodgaat, je je hele leven aan je voorbij ziet flitsen. Maar er is geen tijd voor geflits. Er is geen tijd om weg te springen. Er is zelfs geen tijd om mijn ogen dicht te doen. Ik zie eerst een schaduw voorbijkomen, ik ruik een vreemde, zanderige

geur, en daarna voel ik een dreun waardoor ik moeite moet doen om rechtop te blijven staan.

Verbaasd probeer ik te begrijpen wat er is gebeurd. De gevel ligt in stukken om mij heen, en ik sta in een vierkant gat waar net nog een raam in had gezeten. Het kozijn is gebroken, het glas verdwenen. Ik voel iets langs mijn wang druppelen. Bloed. Maar het is niet veel. Van een schrammetje, misschien. Ik voel met twee handen langs de zijkanten van mijn hoofd en ben opgelucht dat mijn oren er nog aan zitten. Ze suizen, maar ik heb ze nog.

Het raam stond natuurlijk al open, want die man had erachter gestaan. Maar waar is die man nu? Er staat geen huis meer, er is alleen maar rook. En onder die rook zie ik bakstenen, gruis en puin, een half bankstel, een bruine schoen. En dan begrijp ik dat het nog niet voorbij is. Ik hoor nog meer vliegtuigen en ik hoor explosies.

Rotterdam wordt gebombardeerd.

2

Waar moet je schuilen als alle gebouwen om je heen kapot zijn? Ik kijk om me heen en zie mensen kris-kras door elkaar lopen. Iedereen heeft dezelfde kleur haar. Grijs. Onder de meeste ogen zie ik zwarte vegen van tranen vermengd met stof. Zie ik er ook zo uit? Sommige mensen lopen, andere rennen. Ze bewegen hun mond, maar ik hoor niet wat ze zeggen. Het lijkt of iedereen heel zachtjes prevelt. Een vrouw springt boven op een brok steen en gebaart in mijn richting. ‘Wegwezen hier! Ze komen terug!’ Haar stem hoor ik tenminste wel duidelijk, of komt het door de bewegingen van haar mond dat ik zie wat ze zegt?

Ze komen terug, zegt ze in elk geval. Ze zijn nog niet eens weg, denk ik. Om ons heen horen we steeds meer explosies.

Ik moet wegwezen, ja, maar ik weet niet goed waar ik naartoe moet. Moet ik naar het gebouw waar ome Rook en Anton werken? En welke kant moet ik dan op? Alles ziet er anders uit. Ik begin te lopen. Eerst langzaam, zoekend, dan steeds sneller, maar ik let niet goed op in welke richting ik ga. Ik begin ook van alles hardop te zeggen, net als al die anderen, terwijl ik heel goed weet dat het geen zin heeft. ‘Anton! Waar ben je?’ Ik probeer het nog een keer, nu iets harder. Maar hij kan me niet horen. Ik weet niet eens of ik al in de goede straat ben. De hele wijk is kapot.

‘Waar zijn we?’ vraag ik aan een vrouw die midden tus-

sen de puinhopen stilstaat. Ze kijkt me met grote donkere ogen aan, maar ze lijkt me niet te horen. Dan zie ik dat ze een jongetje vasthoudt. Het jongetje heeft zijn ogen dicht en ademt heel snel. Een van zijn beentjes hangt er een beetje raar bij. Ik kijk er niet te lang naar, want ik krijg er een wee gevoel van in mijn maag. ‘Zijn been is gebroken,’ zeg ik.

De vrouw knikt.

Ik draai om mijn eigen as. Als ik zou weten waar ik ben, dan kon ik haar vertellen waar ze heen moet voor het ziekenhuis.

Opnieuw een harde knal, dichtbij. We duiken allebei naar de grond. Het jongetje kreunt. Dan zie ik een naam-bordje van de straat op de grond liggen. Het bordje is ingedeukt, alsof er een vrachtwagen overheen is gereden. KEIZERSTRAAT, staat erop. Ik ga rechtop staan en kijk nog eens om me heen. Verderop zie ik de toren van de Laurenskerk, met daarachter grote rookwolken en vlammen. Of staat de toren zelf ook in brand? Het is moeilijk te zien. Als dit de Keizerstraat is, en de Laurenskerk daar staat, dan weet ik waar de vrouw heen moet. Ik pak haar bij haar arm en trek haar met het jongetje overeind. ‘U moet die kant op lopen.’ Ik wijs. ‘Daar staat het Coolsingelziekenhuis.’

De vrouw knikt weer en begint langzaam in de richting te lopen die ik aanwees. Ik hoop dat ik haar de goede kant op heb gestuurd en ik hoop ook dat het ziekenhuis nog heel is.

Nu ik weet waar ik ben, loop ik naar het werk van ome Rook en Anton. Maar als ik in hun straat kom, zie ik het meteen. Het kantoor is ook weg. Vreemd, eerst denk ik helemaal niet aan hen. Ik denk alleen aan al dat dure behang dat nog maar net op de muren zat en nu in repen

tussen het puin zal liggen. Of waarschijnlijk is het behang al verbrand. Overal zie ik vlammen. En dan denk ik natuurlijk toch aan hen, aan ome Rook en Anton.

Mijn ogen glijden langs alle stenen en spullen om me heen. Een smeulend boek. Een ingedeukte koffiekkan. Een schoen. Alweer een schoen. Een plas bloed. Die schoen herken ik niet, gelukkig. Mijn mond voelt droog, van al het stof natuurlijk. Ik moet niet naar overblijfselen van mijn oom en broer zoeken, want ik weet wel beter. Ze zijn allebei slim en snel en handig. Ik kan beter zoeken naar een oom en broer die nog helemaal heel zijn. De kans dat ze zijn weggerend toen het luchtalarm begon, is erg groot. Waarschijnlijk waren ze op tijd in een schuilkelder. Of misschien zijn ze naar huis gegaan en zijn ze met mijn moeder onder de trap gaan zitten.

Ja. Huis! Natuurlijk! Ik moet snel naar huis. Terwijl ik hier naar hen zoek, maken zij zich vast juist zorgen over mij. Ik kijk om me heen en merk dan dat de geluiden anders zijn geworden. Ik hoor geruis en gesuis en gesis en geknetter van gesprongen leidingen en smeulende troep, maar het geronk van vliegtuigen is opgehouden en er zijn geen nieuwe explosies meer. Het licht is ook veranderd. Toen ik naar buiten ging, nog geen kwartier geleden, scheen de zon. Die is nu verdwenen achter grote wolken zwarte rook. Ik kijk op mijn horloge. Het is tien over halftwee. Dertien minuten heeft het bombardement geduurd. In die dertien minuten hebben de Duitsers mijn stad verwoest.

3

In mijn hoofd en in mijn stad ben ik de weg kwijt. Ik kan eerst niet ontdekken waar ik woon. Maar dan zie ik in de verte de Laurenskerk weer. Soms spring ik over een stapel stenen. Soms moet ik er juist heel voorzichtig overheen klimmen. Hier en daar zit er een krater in de grond waar ik omheen moet. Vanochtend kon je hier nog gewoon over de stoep lopen. Nu is de weg naar huis een hindernisbaan geworden. Op straat zie ik steeds meer mensen. Ze gaan alle kanten op.

Ik ben opgelucht als ik voorbij een rijtje huizen kom dat nog overeind staat, want ik denk dat ik de huizen herken. Naast de deurbellen zie ik de nummers 35 en 37. Wat jammer dat het huis waar de straatnaam op stond weg is, anders zou ik zeker weten dat ik goed zat. Een vrouw hangt uit het raam en gooit een deken naar beneden. Ik vang hem op, want verder staat er niemand. De vrouw hangt iets verder naar voren en zwaait met een uitgestoken vinger naar me.

‘Laat vallen! Grafjong! Blijf van mijn deken af!’

Geschrokken laat ik de deken meteen vallen. Dacht ze echt dat ik ’m wilde stelen? Wat moet ik met een deken? Ik ving hem automatisch op, zonder erover na te denken. De vrouw knikt tevreden als ze ziet dat ik de deken niet meer vastheb. Ik haal mijn schouders op en loop weer door. Hier

staan halve huizen. De voorkanten zijn ingestort. Ik kan zo de kamers in kijken. De meubels staan er nog, zoals een kinderstoel aan een keukentafel. Ik sta even stil en knijp mijn ogen half dicht. Het kost niet veel moeite om me voor te stellen hoe daar net nog een peuter een bordje pap zat leeg te lepelen. Ik moet stoppen met dingen verzinnen die er niet meer zijn. Mijn gedachten maken alles nog erger dan het al is.

Ineens zie ik een boom waarvan er geen tweede is, omdat hij heel krom is en er toch elk voorjaar een nest in zit, tussen de twee hoogste takken aan de rechterkant. Overblijfselen van het vorige nest hangen er nog in. Dat betekent dat ik nu linksaf moet.

Ik hoef mijn straat niet ver in te lopen. Ik zie het meteen. Ons huis is weg. En dat van de buurvrouw en de burens daarnaast ook. Alleen aan de overkant staan er nog een paar overeind. Op de hoek sta ik even stil. Ik proef gruis in mijn mond en probeer te slikken. De rest van mijn lijf lijkt ook wel van steen, maar toch kan ik niet blijven staan. Ik moet het van dichtbij zien.

Mijn huis is weg, en toch is dit waar ik woon. Hier komt de postbode elke dag de post brengen. De melkboer zet hier elke ochtend een fles melk en een fles karnemelk neer, behalve op zondag. Ik weet hoe muf de kelderkast ruikt. De vijfde tree van de trap kraakt. Als je de wc doortrekt, kreunt de stortbak. 's Nachts hoor je leidingen tikken. In de kamer waar mijn moeder slaapt heeft mijn vader ook ooit nog geslapen. Als Corrie in een gekke bui is en hard moet lachen, gaat ze languit op de grond in de kamer liggen en trappelt ze met haar lange benen in de lucht. En als

Corrie en ik ruziemaken – wat we best vaak doen – zetten we allebei onze ellebogen op de houten tafel, leunen we met ons hoofd in onze handen, zodat we het goed kunnen volhouden, en doen we een ellenlange staarwedstrijd. Meestal win ik. Mijn moeder leest elke avond in de groene leunstoel bij de kachel. De schemerlamp naast haar stoel flikkert als het onweert. Als mijn moeder met de stofzuigermond in de zoom van het gordijn in de achterkamer blijft hangen, zegt ze altijd dat ze straks even haar naaimand zal pakken om het te repareren. Maar ze doet het nooit. Anton heeft een foto van een meisje in een badpak verstopt achter de losse plint in onze slaapkamer. Ik weet niet wie dat meisje is. Ik denk niet dat hij haar echt kent. Maar nu is ze ontploft in duizend stukjes. Terwijl ik in gedachten door ons huis loop, sla ik expres mijn bed met daarin mijn versleten beer over. Ik ben te oud. En hij was toch al stuk, want zijn neusje hing los en de randjes van zijn oren waren kaal geworden, dus ik moet proberen om niet verdrietig over hem te zijn.

‘Joop? Ben jij het echt? Joop?’ Ik herken eerst alleen de stem van de vrouw die me bij mijn schouders vastpakt en me heen en weer schudt. Nooit eerder zag ik haar zonder sjaal om haar hoofd, maar nu hangen haar haren in sprietten langs haar gezicht. De overbuurvrouw, mevrouw Leenders. Mijn moeder vindt dat ze zich chiquer voordoet dan ze eigenlijk is. Ze heeft veel meer kleren dan mijn moeder en ze ziet er altijd uit alsof ze elk moment naar een feestje moet, zelfs als ze gewoon de afwas doet. Maar op zondag gaat ze twee keer naar de kerk en dan ziet ze er heel anders uit, met haar zwarte hoed. Dan groet ze ons nooit, want ze vindt dat wij ook naar de kerk moeten. Maar mijn moeder

gaat er niet graag naartoe. Ze praten er vooral over hel en verdoemenis, zegt ze. En over hel en verdoemenis wil ze niks horen, want ze wil alleen maar denken aan de hemel. Daar is mijn vader namelijk naartoe, zegt ze.

De ogen van mevrouw Leenders gaan alle kanten op, alsof ze de hele wereld in de gaten wil houden terwijl ze met mij praat.

‘Waar is mijn moeder?’ vraag ik. ‘En Corrie? Hebt u ze gezien?’

Ze laat me los en kijkt zoekend om zich heen.

‘Uw huis staat er nog,’ zeg ik. ‘Maar mijn huis is helemaal kapot. Weet u waar ze naartoe zijn gegaan?’

‘Mijn huis is ook kapot, alle ramen zijn stuk,’ zegt ze. ‘En ik had ze net voor de Pinksteren gelapt.’ Ze slaat een hand voor haar mond. ‘Pardon,’ zegt ze. ‘Wat zijn een paar kapotte ramen als je het vergelijkt met...’ Ze wijst naar de rokende puinhoop die ooit mijn huis was.

‘Mijn moeder?’ vraag ik, nu weer wat harder. ‘En Corrie, en Anton? Ome Rook, eh... oom Ruud. Hebt u ze gezien?’

Ze bijt zo hard op haar lip dat-ie gaat bloeden.

‘Ik weet het niet...’ mompelt ze. ‘Iedereen ziet er zo anders uit. Zag ik ze nou? Of zag ik ze niet? Was het de familie Scholten misschien? Hoeveel kinderen hebben die ook alweer? De Scholtens, bedoel ik dan. Er liep een familie langs. En ze zochten...’

‘De familie Scholten heeft vier jonge kinderen. Ze zijn alle vier veel kleiner dan ik. Denkt u nog eens goed na. Mijn moeder had een geel schort om, met geborduurde bloemetjes. En Corrie is iets langer dan ik. Misschien had zij krulspelden in, maar dat weet ik niet zeker.’

Mevrouw Leenders knikt heel langzaam. ‘Je hebt ge-

lijk. Het waren niet de kinderen van Scholten. Er liep een vrouw, een meisje... Misschien ook een man, een oudere jongen, maar had die vrouw een geel schort om? Ik weet het niet. Alles is zo anders. Volgens mij was je moeder de straat op gerend voordat de bommen vielen. Maar was haar schort nog geel? Alles is nu zo grijs. Had ze dan een grijs schort om? Was zij het wel, of was het toch iemand anders? Ik weet het niet. Ik weet het niet...'

'Ze was het vast! Dat zijn ze, natuurlijk!' roep ik uit. 'Waar gingen ze naartoe?'

Mevrouw Leenders staart voor zich uit. 'Waar moet iedereen naartoe? Is mijn huis nog wel veilig, wat denk je? Er zitten scheuren in de muur en in de trap. Wie durft hier nog te wonen? Maar waar moeten we naartoe? Waar moeten we toch met z'n allen naartoe?'

Ze draait zich om en loopt van me weg. Ik hoor haar nog een paar keer hetzelfde zinnetje mompelen.

Ik weet ook niet waar ik naartoe moet. Ik weet niet waar mijn moeder is, en Corrie, Anton en ome Rook. Maar ik voel dat ik sta te glimlachen en ik kan er niet meer mee ophouden, want ik weet bijna zeker dat mevrouw Leenders hen heeft gezien. Ze leven nog. En ik moet ze nu gaan zoeken.